

IRENA MILOŠ

Stereotip u malome: U tome i jest vic!

Izvorno njemačka riječ *vic* (*Witz*) toliko se udomaćila u nas da više nije ni potrebno tumačiti njezino značenje. Iako su u samim vicevima Nijemci stereotipno predstavljeni kao ozbiljni, dobro organizirani, pomalo hladni, ipak smo iz njemačkoga jezika preuzeli riječ za kratku književnu formu koja nas može nasmijati – za vic znaju svi bez obzir na dob i spol – i muško i žensko, i dijete i starac. Komu nije zabavno kad mali Ivica kaže: „Mama, danas sam samo ja u cijelome razredu znao odgovoriti učiteljici na jedno pitanje.” Mama uzvraća: „Bravo, sine! A koje je to pitanje bilo?” Ivica će na to: „Pa... Tko je razbio prozor?”

Ipak, manje je poznato da vic nije samo društvena razbibriga, šaljiva dosjetka o određenoj temi, nego ga teoretičari književnosti ubrajaju u mikrostrukture književnih oblika uz primjerice poslovice, zagonetke, epigrame i aforizme. Uobičajena je struktura vica kraći niz rečenica sastavljenih od pitanja i odgovora koji služe kao osnova za kakav neočekivani i duhoviti završetak. U toj se strukturi prepoznaju tri dijela¹: čvrsta formula, usporavanje ili dramatizacija i poanta. U završetku ili poanti česta je igra riječima jer je, primjerice, između šaljive priče i vica razlika u tome što je u priči veći naglasak na događaju, a u vicu na duhovitu zaključku.

Svaki narod sebe smatra duhovitim, a drugo je pitanje kako bira teme koje postaju predmetom vica. Stereotipno, ne moramo se baviti ni književnom teorijom ni njezinom metodologijom, ali znamo za viceve o plavušama, narodima, malome Perici ili Ivici, medi i zeki... Međutim, možda je manje poznato da je Sigmund Freud prije sto deset godina objavio studiju *Vic i njegov odnos prema podsvijesti* (*Der Witz und seine Beziehung zum Unbewußten*) u kojoj se bavi i tematikom (motivima) vica i humorom kao društvenim procesom. Otac psihoanalize, ugledni bečki profesor, čije se ime povezuje s tumačenjem Edipova kompleksa, ispituje što se krije u podsvijesti onih koji zbijaju šale te dolazi (i) do zaključka da je s jedne strane riječ o agresiji, a s druge o užitku.

Pomalo je nevjerojatno razmišljati o vicu u kontekstu književnih oblika jer nam se čini da za razliku od „pravih” književnih formi, beletristike, lijepe književnosti – pripovijedaka, novela, romana – vic nema umjetničku funkciju i ne oblikuju ga vrsni književnici. Međutim, ima izvrsnih, možemo reći gotovo profesionalnih pripovjedača viceva koji se (nesvjesno) služe mikrostrukturom gradacije kako bi što bolje predstavili dramatizaciju i poantu. Poanta je, dakle, u krajnjoj poruci o onome što se priča, ali predstavlja se i onaj tko priča. Nije teško pretpostaviti da je u kontekstu navedenih mikrostrukture vic najveći izvor stereotipa. Gledajući (i) jezično vic je oblik prenošenja stereotipa u čijoj

¹ O tome pišu Milivoj Solar *Vic kao književna vrsta u: Ideja i priča*. 1980. Zagreb., te Zdenko Škreb u poglavlju *Mikrostrukture stila i književne forme u: Stamač, Ante; Škreb, Zdenko. 1986. Uvod u književnost*. Zagreb.

se osnovi nalazi poopćavanje i uopćavanje određenih društvenih skupina ili pojava. Vic tako postaje generator uopćena mišljenja ili vjerovanja, dakako stereotipnoga, koji izražava odnos prema etničkim, regionalnim, vjerskim, spolnim i drugim skupinama.

Među najpoznatijim su vicevima oni o ženama svijetle, plave kose. Ako je riječ o prirodnoj boji kose, ona je uvjetovana nedostatkom određenoga pigmenta, ali prema enciklopedijskim izvorima prirodne su plavuše u svjetskoj ženskoj populaciji oduvijek rjeđa, time i atraktivnija pojava. Različiti su se stereotipi prestižne plave kose počeli povezivati uz žene; u novije doba vicevima o plavušama najčešće se prenosi stereotip žene smanjene inteligencije. Koliko smo puta čuli vic o plavuši sličan ovomu: Ulazi plavuša u prodavaonicu i pita: „Imate li naočale?” Prodavač: „Za sunce?” Plavuša: „Ne, nego za mene!”

Viceve o plavušama možemo redati unedogled. Ipak, kad je riječ o društvenome identitetu, izdvojili bismo etničke viceve jer nam oni najbolje pokazuju što mislimo o drugima (heterostereotipi), ali i o sebi samima (autostereotipi). Naravno, onaj koji priča najčešće je bez mane ili mu je mana manja od one u drugoga... Etnički stereotipi donose predodžbe o drugim državama ili narodima, pa i o onima koje ne poznajemo uopće ili ih ne poznajemo dobro, primjerice Indijancima, Japancima... Svatko može postati „žrtvom” stereotipizacije. Iako nisu svi stereotipi o narodima nužno negativni, bit je u tome što se jednom takvom stereotipnom značajkom nikada ne može „okriti” svaki predstavnik skupine koja se stereotipizira. Teško da se može pronaći narod koji nije opisan u vicu, a većina njih našla se u duhovitoj (stereotipnoj) priči koja bi se mogla razložiti i na niz viceva o svakome posebno²: „Nakon brodoloma na pustim se otocima našla družba: dvojica Talijana i Talijanka, dvojica Francuza i Francuskinja, dvojica Nijemaca i Njemica, dvojica Grka i Grkinja, dvojica Engleza i Engleskinja, dvojica Japanaca i Japanka, dvojica Amerikanaca i Amerikanka, dvojica Iraca i Irkinja. Nakon mjesec dana život je tekao ovako: Jedan Talijan ubio je drugoga zbog Talijanke. Dvojica Francuza i Francuskinja bezbrižno žive utroje. Dvojica Nijemaca dogovorila su fiksni raspored posjeta Njemici. Grci su se zaljubili, Grkinja kuha i sprema. Dvojica Engleza čeka da ih netko predstavi Engleskinji. Japanci su napisali pismo u boci, bacili bocu u more za Tokio i čekaju daljnje upute. Dvojica Amerikanaca razmišljaju o samoubojstvu zato što se Amerikanka stalno žali na svoj izgled, tvrdi da zbog palma i pijeska izgleda debelo, razmišlja o biti feminizma, govori da može sve što oni mogu, žali se zbog nepravednoga rasporeda obavljanja kućanskih poslova, spominje bivšega dečka koji je cijenio njezino mišljenje, zadovoljna je jer su porezi niži te ne pada kiša. Irci su svoj otok podijelili na Sjever i Jug, počeli proizvoditi viski od kokosovih oraha te su neopisivo sretni jer Englezima nikako ne ide.”

Priča se niže dalje, a stereotipe o tome koji se narod smatra temperamentnim, koji liberalnim ili konzervativnim, organiziranim, kulturnim, emancipiranim... potražite sami. U tome i jest vic!

² <http://etnolog.blogger.index.hr/post/etnostereotipi/802636.aspx>. Priča s bloga Zorana Čiče cjelovitije je prenesena u knjizi Kolbas, Irena. 2013. *Vic o plavuši: stereotipi u kojima živimo*. Zagreb.